

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Erzincan Law Review

Cilt/Vol: 26 Sayı/No: 2 Aralık/December 2022

İnsana Bakışın Sosyal Sözleşmeye Yansıması: Hobbes ve Locke Merkezli Bir Değerlendirme

The Reflection of the Human Perspective on the Social Contract:
A Hobbes and Locke-Centered Assessment

  Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif ETGÜ*

ÖZET

İnsanların doğası konusundaki görüşler devlet teorisine yansımıştır. İnsanın bencil ve kötü bir yapısı olduğunu düşünenler devletin daha otoriter olması gerektiğini savunur. İnsanın iyi bir doğaya sahip olduğunu düşünenler ise devletin hak ve özgürlüklere müdahale alanını daraltmışlardır. Sosyal sözleşmecî düşünürler arasında da sosyal sözleşmelerin içeriği konusundaki farklı yaklaşımların olmasının temelinde insan anlayışı vardır. Çalışmamızda Hobbes ve Locke'un sosyal sözleşme anlayışları merkezinde devlet teorisinde insana yaklaşımın hangi sonuçlara yol açtığı araştırılmıştır. Sosyal sözleşmelerin yapılma gereği, yapılışı, içeriği ve sonuçları arasındaki farklı yaklaşım kuşkusuz düşünürlerin nasıl bir

* Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı.

Makale Bilgisi/Article Info: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received: 31.10.2022 | **Kabul/Accepted:** 18.11.2022.

Bu makale, intihal programında taranmış ve iki (kör) hakem incelemesinden geçmiştir. This article was submitted in a plagiarism program and reviewed by two (blind) referees.

Atf/Cite as: Mehmet Akif Etgü, “İnsana Bakışın Sosyal Sözleşmeye Yansıması: Hobbes ve Locke Merkezli Bir Değerlendirme”, EBYÜ-HFD, C. 26, S. 2, Aralık 2022, (413-436).

Bu makale **Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası** lisansı ile lisanslanmıştır.

devlet sorusuna verdikleri cevapla ilişkilidir. İdeal devlet anlayışının temelinde ise insanların hangi devlete layık oldukları düşüncesi yer almaktadır. İnsanı ele alış ile devletin niteliği arasında bağlantı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sofizm, Epikürcülük, Toplumsal sözleşme, Devlet teorisi, İnsan hakları.

ABSTRACT

Views on the nature of people are reflected in the theory of the state. Those who think that human beings has a selfish and bad nature argue that the state should be more authoritarian. Those who think that human has a good nature have narrowed the area of intervention of the state in rights and freedoms. The understanding of human is the basis of different approaches to the content of social contracts among social contract thinkers. In our study, the results of the approach to human in the theory of the state were investigated in the center of the social contract understanding of Hobbes and Locke. The different approach between the necessity, construction, content and results of social contracts is undoubtedly related to the answer given by thinkers to the question of what kind of state. The basis of the ideal state understanding is the idea of which state people deserve. It has been concluded that there is a connection between the treatment of people and the nature of the state.

Keywords: Sophism, Epicureanism, Social contract, State theory, Human rights.

GİRİŞ

Devlet hayatımızda yadsınamaz bir olgu olarak binlerce yıldır varlığını devam ettirmektedir. Devletin ortaya çıkışı ile ilgili rivayetler muhtemeldir. Devletin kaynağını ve doğuşunu açıklamaya yönelik teoriler arasında güç, ekonomi, sosyal sözleşme, aile, ilahi ve dinsel kaynaklı devlet görüşü gibi pek çok teoriyi saymak mümkündür¹. Devletin ortaya çıkışı ile ilgili benimsenecek olan teoriye göre; devlet iktidarının mahiyeti, sınırlarının tespiti, hak ve özgürlükler rejimi ve devletin yükümlükleri gibi ana hususların anlayış ve açıklanışı da farklılaşacaktır². Aynı husus sosyal sözleşme kuramı açısından da doğrudur. Aslında sosyal sözleşme yapılması konusu bir kurgudan ibarettir. Sosyal sözleşme (Toplum sözleş-

---

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yahya K. **Zabunoğlu**, Devlet Kuramına Giriş, 2. Bası, İmaj Yayınevi, Ankara 2015, s. 41-63.

² **Zabunoğlu**, s. 42.

mesi/Toplumsal sözleşme) kuramcıları da arzuladıkları ve idealize ettikleri devletin nasıl olması gerektiğini sözleşme teorileriyle hayata geçirmek istemişlerdir³. Bundan dolayı Sözleşmenin kimler arasında yapıldığı, içeriği ve sonuçları konusundaki farklar devletin yapısına doğrudan etki etmektedir. Diğer taraftan insanların devlete ve egemene niçin itaat ettikleri, meşruiyetin kaynağının ne olduğu ve yasalara uygun hareket etmenin gerekliliğinin temeli konusunda sözleşme teorisi sağlam bir dayanak sağlamaktadır⁴.

Batı'da Reform hareketleri sonrası; aslında sosyal sözleşme, Tanrısal yasalar veya devletin ve meşruiyetin kaynağını kilisenin teokratik olarak açıklanmasına karşı devletin insan yapısı olduğu ve meşruiyetin kaynağını seküler bir şekilde açıklamasına temel oluşturmuştur⁵.

Sosyal sözleşme teorisi devlet teorisi alanında özellikle 17. ve 18. yüzyılda popüler hale gelmiş olsa da aslında kökenlerini Eski Yunan siyasal düşüncesinde özellikle Sofistler ve Epikürcüler arasında bulmak mümkündür. Çalışmamızda bu nedenle Eski Yunan siyasal düşüncesindeki bu düşünce ekollerini inceleyerek başlayacağız. Özellikle Sofistlerin insana getirmiş oldukları bakışa değindikten sonra Epikürcülerin Site devletlerinin yıkıldığı ve Helenistik dönemin bir yansıması olan görüşleri üzerinde durulacaktır. 17. yüzyıl İngiltere'sinde yaşayan fakat görüşleri birbirlerinin zıddı olarak görülen, iki önemli düşünürü olan Thomas Hobbes ve John Locke'un sosyal sözleşme kuramlarında insan doğasını ne şekilde ele aldıkları üzerinde durulacaktır. Her iki düşünürün insana bakışlarının devlet teorilerine etkisi çalışmanın odağını oluşturacaktır.

Hobbes ve Locke'un inceleme konusu seçilmesinin sebebi günümüzde dahi çözüm arayışları devam eden özgürlük ile güvenlik arasındaki

---

3 Yavuz **Kılıç**, "Hobbes, Locke ve Rousseau'da 'Doğa Durumu' Düşüncesi", Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi, S. 2, 2015, s. 100-101.

4 J. S. **McClelland**, A History of Western Political Thought, published by Routledge Taylor and Francis Group, London and New York, First published 1996 (Transferred to Digital Printing 2009), s. 172; Atilla **Yayla**, Siyaset Teorisine Giriş, 5. Bası, Kesit Yayınları, İstanbul 2012, s. 37.

5 **McClelland**, s. 173-177.

denge tartışmalarında Hobbes'un görüşlerinin güvenlik odaklı otoriter anlayışlara kaynaklık ettiği; Locke'un ise görüşleriyle özgürlüğü temele alan liberal düşüncenin temsilcisi olduğu⁶ kabulünün irdelenmesi gereğidir.

I. ESKİ YUNAN'DA SÖZLEŞME ANLAYIŞI

A. Genel Olarak

Eski Yunan'dan önce siyasal düşünce mitler, menkıbeler ve mecazlar-
dan oluşan bir temele dayanırken “*Yunanlıların batı medeniyetine olan
yok edilemez katkısı, onların akıl aracılığıyla insan ve tabiatı düzene sok-
malarındır*”⁷. Yunan uygarlığının beşiği Site devletidir⁸. Polis ismi de ve-
rilen bu politik yapılanmanın kendine has bir karakteri bulunmaktadır⁹.
Site aslında bir veya birkaç kentten bunların etrafındaki kırsal alandan
meydana gelmiş, sosyal ve siyasal açıdan birleştirici niteliğe sahip bir or-
ganizasyondur. Ancak Yunanlılar için Site toplumu doğa tarafından mey-
dana getirilmiş ve kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Bu nedenle yurttaş önce
Site'yi merkeze alarak hayata bakmalıdır¹⁰.

Bireyi Site içerisinde adeta eriten bu düşünceye göre insanın Site dı-
şında yaşamını sürdürebilmesi olanaksız görülmektedir. Çünkü her
Site'nin kendi koruyucu Tanrıları vardır ve Site dışına çıkılması halinde
bu himayeden mahrum kalır¹¹. Kişiler dini inanışlarının da etkisiyle
Site'nin yurttaşı olarak ancak değerli bir varlık olabileceklerine inandık-
larından, tüm faaliyetleri Site'nin menfaatine hizmet etmeye yöneliktir.
Böylece insan maddi ve manevi tüm değerleriyle Site'nin hükmü altına
girmiş ve ona bağlanmıştır¹². Tüm bu bağlara rağmen Site'nin baskıcı bir

6 Nihat **Bulut**, “Sahte Bir Karşıtlığın Çözümü Hukuk Devletinde Özgürlük Güvenlik İlişkisi”, Prof. Dr. Mehmet Akad'a Armağan, Editörler, Bihterin Vural Dinçkol ve diğerleri, Der Yayınları, İstanbul 2012, s. 301-306.

7 William **Ebenstein**, Siyasal Felsefenin Büyük Düşünürleri, Çev. İsmet Özel, 2. Bası, Şule Yayınları, İstanbul 2001, s. 15-16.

8 Mehmet **Akad**/Bihterin **Vural Dinçkol**/Nihat **Bulut**, Genel Kamu Hukuku, 17. Bası, Der Yayınları, İstanbul 2021, s. 7.

9 Alâeddin **Şenel**, Eski Yunanda Siyasal Düşünüş, AÜSBF Yayını, Ankara 1968, s. 21-38.

10 **Akad/Vural Dinçkol/Bulut**, s. 7-8.

11 Ayferi **Göze**, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, 17. Bası, Beta Yayınları, İstanbul 2017, s. 1; **Akad/Vural Dinçkol/Bulut**, s. 7.

12 **Göze**, s. 2

yapıya bürünmemesinin temel nedeni yasa anlayışıdır. Yurttaşların haklarının yasa güvencesi altında olması ve yönetimin yasalara uygun olması gerektiği kanaati dolayısıyla; yasaların buyruğu altında yaşanması gerektiği anlayışı yerleşik bir anlayış haline gelmiştir¹³.

Site'nin bireyi çepeçevre kuşatması dolayısıyla Site'nin (devletin) kuruluşunda bireyin etkisi ve katkısı geri planda yer almıştır. Site tıpkı buğday gibi Tanrıların bir armağanı gibi görüldüğünde¹⁴ insanların Site'nin doğuşundaki etkisi gibi bir düşünceye uzak kalmıştır. Yerleşik Site anlayışının yıkılmaya başlamasına kadar devletin temelinde sosyal sözleşmenin yer aldığı dile getirilmemiştir. Bu düşünce Sofistlerin ortaya çıkmaları ile siyasal düşünce hayatında yer bulabilmiştir.

B. Sofistlerde Sosyal Sözleşme

Sofistler, Eski Yunan'da yerleşik Site düzeninin sarsılmaya başladığı yıllara M.Ö. 5. yüzyıl ortalarında ortaya çıkan Sofizm düşünce akımının temsilcileridir¹⁵. Sofistlere göre “insan her şeyin ölçüsüdür”¹⁶. İnsanı merkeze alan bir yaklaşım sergilemeleri¹⁷ devletin doğuşu konusunda da insan temelli düşünmelerine yol açmıştır. Site'nin bir çözülme içerisine girmesiyle beraber Sofistler tarafından açıkça dile getirilen bireycilik eğilimleri ve bireysel özgürlük anlayışı da toplumda yaygınlık kazanmaya başlamıştır¹⁸.

Sofistler Site'nin (devletin) kuruluşu konusunda fikir birliğine sahip değillerdir. Bu konuda iki görüş ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki insanların eşit olmadıkları, güçlü ve güçsüz şeklinde iki farklı kesimin olduğu anlayışına dayanır. Güçlü insanlara sığınan güçsüzler; güçlülerin himayesine girmişlerdir. Devleti güçlüler kurmuşlardır. Devleti güçlüler

13 İlhan Akın, Kamu Hukuku, 7. Bası, Beta Yayınları, İstanbul 1993, s. 3; Akad/Vural Dinçkol/Bulut, s. 12; Jean Touchard, Siyasal Düşünceler Tarihi, Çev. İsmail Yerguz, İslık Yayınları, İstanbul 2015, s. 30-32.

14 Touchard, s. 27.

15 Akad/Vural Dinçkol/Bulut, s. 13.

16 Protagoras'a ait olan bu ifade hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Arslan, İlkçağ Felsefe Tarihi: Sofistlerden Platon'a, C. 2, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008, s. 31-33.

17 Şenel, s. 107.

18 Mehmet Ali Ağaoğulları, Kent Devletinden İmparatorluğa, 6. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2009, s. 47.

kurduğunda devletin yönetimi, hukukun oluşturulması ve adaletin ne olduğunu belirleme yetkisi de haliyle onlara aittir¹⁹. Güçsüzlerin itaatten başka yapabilecekleri bir şey yoktur. Modern dönemlerdeki pozitivist anlayışa yaklaşan, nispeten realist düşünceye kaynaklık eden bu düşünceye karşı diğer bir kısım Sofistler devletin temelinde sosyal sözleşme olduğunu belirtmişlerdir.

Devletin sosyal sözleşme ile kurulduğu söylendiğinde kurucular arasında bir anlaşmanın varlığından söz edilmektedir. Eşit insanlar bir araya gelmişler ve devleti kurmuşlardır. Devletin yükümlülükleri; insanların devlet karşısındaki hak ve ödevlerinin belirlenmesi sosyal sözleşme hükümleri çerçevesinde olacaktır²⁰. Toplumunu insan yapısı olarak görmelelerinden dolayı, aristokratik ayrıcalıklara karşı çıkmışlar ve herkesin siyasi yaşama katılabileceğini savunmuşlardır²¹. Ayrıca yurttaş-yabancı (metek) ayrımını anlamsız bulan Sofistler, devleti bir amaç olmaktan çıkarıp, devletin insanların ortak çıkarları ve ortak iyiliği için var olduğunu belirtmişlerdir²².

C. Epikürcülük ve Sosyal Sözleşme

Epikürcülük, Helenistik dönem düşünce akımları içerisinde yer almaktadır²³. Kurucusu Sisamlı (Samos) Epiküros'dur (M.Ö. 342-271)²⁴. Epikürcülük, Yunan Site devletlerinin yıkıldığı, daha geniş bir coğrafyanın imparatorluk tarafından yönetildiği bir dönemde ortaya çıktığından²⁵; devletin yönetimine katılan insan yerine; hayatını 'haz' merkezli yaşayan insan üzerinde durmuştur. Mutlu olmak, yaşamdan keyif almak ve kendi

¹⁹ Şenel, s. 114; Akad/Vural Dinçkol/Bulut, s. 13.

²⁰ Şenel, s. 114.

²¹ Ağaoğulları, s. 89.

²² Ayhan Yalçınkaya, "Yunan Uygarlığı İçinde Polis ve Siyaset", Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler, Editör, Mehmet Ali Ağaoğulları, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 71.

²³ Şenel, s. 114; Helenistik dönem hakkında bkz. Ahmet Arslan, İlkçağ Felsefe Tarihi Helenistik Dönem Felsefesi: Epikürosçular Stoacılar Septikler, C. 4, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008, s. 3-8.

²⁴ Duygu Türk, "Helen Güneşi Batıyor, Roma Güneşi Doğuyor", Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler, Editör, Mehmet Ali Ağaoğulları, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 154.

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ağaoğulları, s. 387-390.

iç dünyasına dönmek şeklinde tarif edebileceğimiz haz anlayışı, süfli bir hayat sürmek olarak anlaşılmalıdır. Kişi büyük hazlar için küçük acılara katlanacağı gibi sonrasında büyük acılar yaşatacak hazlardan da kaçınmalıdır²⁶.

Epikürcülük insanı bencil, kötü fakat akıllı bir varlık olarak görmektedir. Epikürcü olan Lucretius, doğal yaşam döneminde insanların vahşi hayvanlar gibi ormanlarda yalnız başına yaşadığını; tesadüfi karşılaşmalar sonucu insan soyunun çoğaldığını dile getirmiştir. Zaman içerisinde barınaklar yapılmış, dil gelişmiş, evlilikler başlamış, ateş kullanılmış ve diğer buluşlarla hayat daha iyi bir hale gelmiştir²⁷. Toplumsal yaşamın başlamasının temelinde ise insanların güvenlik ihtiyacı bulunmaktadır. Bu ihtiyaç hem vahşi hayvanların hem de diğer insanların saldırılarına karşı ihtiyaç duyulan bir güvenlik ortamıdır. Okandan, insanların ilk zamanlarda ortak yarar düşüncesine ulaşmamış olmaları dolayısıyla herkesin kendi yararı peşinde koşmasının insanları mücadeleye sürüklediğini ifade etmiştir²⁸.

Hazzın sürekliliği için insanın diğer insanların kötü davranışlarından emin olması gerektiği üzerinde özellikle durulur. Çünkü insanlar çatışmadan ve zorbalıktan bezdikleri için kanunlara ve kurumlara zorunlu olarak boyun eğmek durumunda kalmışlardır²⁹. Böyle olunca sosyal sözleşmenin esası da “herhangi bir yerde ve zamanda kötülük etmemek ve kötülük görmemek” üzere insanların anlaşma sağlamalarıdır³⁰. Böylece bencil olan insanlar sırf bencillikleri dolayısıyla ve zorunlu olarak bir arada bulunmaları gereği olarak bu birlikteliğin nasıl olacağı kararını da vermişlerdir. Adalet kötülük yapmama ve kötülüğe muhatap olmama üzerine temellenmiştir³¹. Yasaların adaletli olmalarını insanlar için faydalı olma şartına bağlayan Epiküros, yasaların ülkenin içinde bulunduğu koşullara ve çevreye göre değişebileceğini öngörmektedir. İlaveten aynı ülkede

26 Akad/Vural Dinçkol/Bulut, s. 32.

27 Türk, s. 158.

28 Recai G. Okandan, Umumi Amme Hukuku Birinci Kitap (İlk Zamanlar), İÜHF Yayınları, İstanbul 1946, s. 328.

29 Türk, s. 158.

30 Akad/Vural Dinçkol/Bulut, s. 33; Türk, s. 158.

31 Arslan, Epikürosçular Stoacılar Septikler, C. 4, s. 148-149.

farklı zamanlarda farklı yasaların yürürlükte bulunmasını da mümkün görmektedir. Yasalar karşılıklı ilişkilerde yararlı oldukları sürece adalete de uygun olacaktırlar³².

Devleti kuran insanlar eşittir; insanların ihtiyacını karşılamak ve birbirlerinden karşılıklı yarar sağlamak amacıyla, toplum ve devlet kurulmuştur³³. Epikürcüler, Site'nin yönetimiyle ilgilenen insan anlayışının; yurttaş-metek-köle temelinde şekillenen özgür yurttaş-barbar ayrımının ortadan kalktığı bir dönemde³⁴ insanın siyasal alandan özüne döndüğü zaman diliminde yaşamaları insana bakışlarına da etki etmiştir. Yaşadıkları ortamdan dolayı fikirleri de şekillenmiş ve insanın yönetimde söz sahibi olmasa bile hayatta mutlu olabileceğini anlatmaya çalışmışlardır. Görüşleri mevcut yönetimin meşruiyetine de etki etmiştir. İnsanın karakterinin çatışmaya meyyal olması dolayısıyla devlet çatısı altında yaşamının çatışmalara son vereceğini vurgulamışlardır. Diğer taraftan devlete ve yöneticilerine de uyrukların güven içinde yaşamasının devletin üzerine düşen yükümlülük olduğu mesajını vermişlerdir.

Epikürcülerin, soyut ve kendiliğinden bir adalet anlayışının olamayacağı; adalet, hak ve haksızlık mefhumunun ancak sözleşmeden sonra söz konusu olabileceğine dair fikirleriyle Hobbes'a esin kaynağı olduğu da savunulmuştur³⁵.

II. SOSYAL SÖZLEŞMEYE YENİDEN DÖNÜŞ: HOBBS VE LOCKE

A. Genel olarak

Doğal hukuk anlayışının laik bir karakter kazanması yolunda sosyal sözleşmeciler önemli temellendirmelerde bulunmuşlardır. 17. ve 18. yüzyıl belli başlı sosyal sözleşmeci düşünürleri; Hobbes, Locke, Puffendorf, Wolf, Blackstone, Burlamaqui, Vattel ve Rousseau gibi düşünürlerdir³⁶. Sosyal sözleşmeci düşünürler hakların kaynağını açıklamak için teorilerinde ikili bir ayrıma gitmişlerdir. Bu temel varsayıma göre insanlar devlet

³² Arslan, Epikürosçular Stoacılar Septikler, C. 4, s. 150-151.

³³ Şenel, s. 259.

³⁴ Türk, s. 153-154.

³⁵ Türk, s. 159.

³⁶ Münci Kapani, Kamu Hürriyetleri, 7. Bası, Yetkin Yayınlar, Ankara 2013, s. 30-31.

daha ortaya çıkmadan önce tabiat hali/doğal hal olarak adlandırılan bir dönemde yaşamışlardır. İnsanlar doğal halde tam ve mutlak bir özgürlük içerisinde yaşamaktaydılar. Sonrasında bir sosyal sözleşme akdederek siyasal toplumu kurmuşlardır³⁷.

Siyasal toplumun ve devletin, sosyal sözleşme eseri olduğu düşüncesi; insanların haklarının devletin, yasalarından veya yöneticilerin keyfi kararlarından kaynaklanmadığını; tam tersine devletin, yasaların veya yöneticilerin kararlarının kaynağının sosyal sözleşmeyi yapan insanların iradeleri olduğunu vurgulamaktadır. Gerçekten de devlet kendisinden ve hukuktan daha üstün olan haklarla sınırlandırılmaktadır³⁸. Devlet ancak kendisine devredilen haklar üzerinde tasarruf yetkisine sahiptir. Sosyal sözleşmecileri birbirlerinden ayıran temel husus ise hangi hakların, hangi şartlar dahilinde devredilmiş olduğu hususudur. Çünkü devletin yapısı ve yetkisi devredilen haklar kadar olacaktır.

B. Hobbes'ta Sosyal Sözleşme Anlayışı

1. Genel Olarak

Thomas Hobbes (1588-1679), devlet teorisi alanında önemli bir düşüncüdür. Hobbes'un yaşadığı 17. yüzyıl İngiltere'si iç savaş ve politik devrimler dolayısıyla çalkantılı bir dönemdir³⁹. Annesi İspanyol armadasının, İngiltere'yi her an top atışlarıyla mahvedebileceği beklentisinin verdiği korku nedeniyle Hobbes'u erken doğurmuştur. Hobbes bu durumu "*korku ve ben ikiz kardeşiz*" sözleriyle anlatmıştır⁴⁰. Hobbes'un devlet teorisi alanındaki temel eseri Leviathan (1651)'dir⁴¹. Düşüncelerinde, 'güvenlik' ve

---

37 **Kapani**, s. 30.

38 **Kapani**, s. 31.

39 İbrahim Can **Karaduman**, "Thomas Hobbes ve Leviathan'ı Üzerine Bir İnceleme: Yönetim Bilimi'ni İçeriye Almak", Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, C. 3, S. 1, 2020, s. 115; **Ebenstein**, s. 200-201.

40 Donald **Tannenbaum**/David **Schultz**, Siyasi Düşünce Tarihi, Çev. Fatih Demirci, 2. Bası, Adres Yayınları, Ankara Kasım 2008, s. 264; **Akad/Vural Dinçkol/Bulut**, s. 106.

41 **Tannenbaum/Schultz**, s. 263

'korkudan kurtulmanın' merkezi konumda bulunması ile iç dünyası arasındaki bağlantı görülmektedir⁴².

Hobbes sosyal sözleşme kuramı ile Bodin'in kavramsallaştırdığı egemenlik anlayışına sağlam bir temel oluşturmuştur. Böylece monarşiye teorik dayanak sağlamıştır⁴³. Ancak yaşadığı dönemde monarşi yanlıları tarafından da özellikle eserinde; kralın tanrısal haklarına yer vermemesi, din ile ilgili görüşleri ve egemenliğin parlamentoda da olabileceğine dair görüşleri dolayısıyla dışlanmış⁴⁴.

2. Doğa Durumu ve İnsan Doğası

İnsanlar doğuştan eşit ve özgürdürler⁴⁵. Her şeyi yapmaya hakları vardır. İnsanların eşit olması aslında incinebilir ve incitebilir olmak bakımından bir eşitliktir. Yoksa fiziksel olarak veya zeka olarak insanlar arasında farklar bulunduğunu Hobbes da kabul etmektedir. Fakat doğa durumunda hiç kimse hayatından emin bir şekilde yaşamamaktadır. Her an güçsüzlerin birleşmesi veya bir güçsüzün hilesi ile güçlü birisini alt etmek mümkündür⁴⁶. Eşitlik güvensizliği, güvensizlik ise savaş halini doğurmaktadır⁴⁷. Hobbes bu durumu "*insan insanın kurdudur*" vecizesiyle ifade etmektedir⁴⁸. Hobbes'a göre "*devlet olmadıkça, herkes herkese karşı daima savaş halindedir*"⁴⁹.

Hobbes doğal hakkı "*kendi hayatını korumak için kendi gücünü dilediği gibi kullanmak ve kendi muhakemesi ve akli ile, bu amaca ulaşmaya yönelik en uygun yöntem olarak kabul ettiği her şeyi yapmak özgürlüğüdür*"⁵⁰ diye tanımlamıştır. Hemen devamında özgürlüğün ne olduğuna dair

42 A. P. **Martinich**, Thomas Hobbes, Çev. Akın Terzi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul Şubat 2013, s. 2; **Akad/Vural Dinçkol/Bulut**, s. 106; **Karaduman**, s. 120.

43 **Akad/Vural Dinçkol/Bulut**, s. 117.

44 **Karaduman**, s. 123.

45 **Bulut**, s. 301-302.

46 Thomas **Hobbes**, Leviathan, Çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul Aralık 1993, s. 92; **McClelland**, s. 193; **Ebenstein**, s. 203.

47 **Hobbes**, s. 93.

48 **Akad/Vural Dinçkol/Bulut**, s. 106.

49 **Hobbes**, s. 94.

50 **Hobbes**, s. 96.

anlayışını açıklamıştır. Hobbes’a göre özgürlükten dış engellerin yokluğunu anlamak gerekir. Bu engellerin çoğu zaman insanın dilediğini yapmasını engelleyebildiğini ancak insanın kendisinde arta kalan gücünü; aklı ve muhakemesinin emrettiği şekilde kullanmasına tam manasıyla engel olunamayacağını belirtir⁵¹.

İnsan doğası gereği bencil ve çıkarıcı bir mahlûktur. Hobbes, insan doğasında üç temel kavga nedeni olduğunu bildirmektedir. Bunlar rekabet, güvensizlik ve şan ile şereftir. Böylece insanlar başkalarının elinde olanı alıp kazanç sağlamak için; kendisini korumak ve güvenlik elde etmek için ve kendi kişiliklerine yönelen aşağılamalara karşı koymak için mücadele etmektedirler⁵². Aynı zamanda akıllı bir varlık olan insanlar bu kargaşa ortamından çıkış yolları aramışlardır. Çünkü böyle bir ortamda “*çalışmaya yer yoktur; çünkü çalışmanın karşılığı belirsizdir; ve dolayısıyla toprağın işlenmesine de yer yoktur; ne denizcilik; ne deniz yoluyla ithal edilebilecek malların kullanılması; ne rahat yapılar; ne fazla güç gerektiren şeyleri kaldırmak ve taşımak için gereken şeyler; ne yeryüzü hakkında bilgi; ne zaman hesabı; ne sanat; ne yazı; ne de toplum vardır. Hepsinden kötüsü, hep şiddetli ölüm korkusu ve tehlikesi vardır; ve insan hayatı yalınız, yoksul, kötü, vahşi ve kısa sürer*”⁵³. Doğal durumda mülkiyet de yoktur. Çünkü herkesin her şey üzerinde hakkı varsa esasen hiç kimse bir şeye sahip değildir⁵⁴. Hobbes, tam anlamıyla bireyci ve rasyonalist olduğundan, ilkel toplumlarda bireyin değil, ailenin ya da klanın sosyal biriminin temeli olduğu bilincine varmamış; kanundan önce insanların örf veya toplumun tepkisi nedeniyle toplumla uyum halinde olabileceğinin farkına varmamıştır⁵⁵. Hobbes’un, eşit ve tam bir özgürlüğün bulunduğu bu ortamda vahşi insanı tutkularının adeta esiri olarak tasvir etmesi ve insan doğasında bulunan merhameti göz ardı etmesi; Rousseau (1712-1778) tarafından da eleştirilen bir husustur⁵⁶.

51 **Hobbes**, s. 96.

52 **Hobbes**, s. 94; **Ebenstein**, s. 203.

53 **Hobbes**, s. 94.

54 **Martinich**, s. 176.

55 **Ebenstein**, s. 204.

56 Arda **Atakan**, “Putlaştırılmış Bir Kavram: Milli İrade”, Prof. Dr. Mehmet Akad’a Armağan, Editörler, Bihterin Vural Dinçkol ve diğerleri, Der Yayınları, İstanbul 2012,

Hobbes'un tasvir ettiği böyle bir ortamda yaşamak elbette ki akli başında olan bir kimse için mümkün değildir. Kim olsa böyle bir ortamdan uzaklaşmak ister. Nitekim Hobbes da böyle bir ortamdan çıkılması için gerekli olan yolu göstermektedir⁵⁷. Düzenin sağlanması için “*korkulacak genel bir gücün*” olması gereklidir. Tam burada güncelliğini halen koruyan mantıki bir örnek vererek görüşünü temellendirme yoluna gitmiştir. Hobbes, “*korkulacak genel bir güç olmasaydı hayatın nasıl olacağı, önceden barışçı bir yönetim altında yaşamış olan insanların bir iç savaş durumunda içine düştükleri hayata bakarak anlaşılabilir*”⁵⁸ demektedir. Yirmi birinci yüzyıl dünyasında dahi devlet otoritesinin zafiyete uğradığı Irak, Suriye ve Afganistan gibi devletlerde görülen kargaşa ve güvensizlik ortamı, Hobbes’u haklı çıkarmaktadır.

Doğal hak güvenliğini sağlamak için gerekli her şeyi gücünün ve aklının yettiğince yapabilme özgürlüğü vermesiyle, bu haktan savaş hali doğmuştur. Doğa yasaları ise insanın akıl yoluyla bulduğu ve doğal hak ile çelişen kurallardır⁵⁹. Doğa yasalarına uymak insanı barış ortamına doğru sevk eden kurallardır. Hobbes, “*doğa yasaları değişmez ve ebedidir; çünkü adaletsizlik, nankörlük, küstahlık, kibir, haksızlık, adam kayırma ve buna benzer şeyler asla yasal kılınamaz. Savaşın hayatı koruması, barışın ise yok etmesi asla mümkün olamaz*”⁶⁰ diyerek aslında devleti daha doğa halinde sınırlandırmaktadır. Hobbes’un katı bir monarşi taraftarı olmadığı aksine monarşiyi doğa yasalarına uymak ve değiştirmek konusunda sorumlu kıldığı söylenebilir. Ancak Hobbes, “*doğa yasaları vicdanen hep bağlayıcıdır, ama fiilen sadece güvenlik olduğunda bağlayıcıdır*”⁶¹ ifadesiyle doğa yasalarının fiilen uygulanmasını ancak güvenliğin tesis edilmesine ve karşısındaki yasalara uyması şartına bağladığı söylenebilir. Hobbes, güvenliğin sağlanmadığı bir ortamda hukuki düzenin de sağlanamayacağını farkındadır.

---

s. 149-150; Jean-Jacques **Rousseau**, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, Çev. Rasih Nuri İleri, 10. Bası, Say Yayınları, İstanbul 2009, s. 18-120

57 **Bulut**, s. 303.

58 **Hobbes**, s. 95.

59 **Akad/Vural Dinçkol/Bulut**, s. 106; **Hobbes**, s. 96-97.

60 **Hobbes**, s. 116.

61 **Hobbes**, s. 115.

Hobbes, doğa yasalarının ne olduğunu da bildirmiştir. Toplam on dokuz tane olan bu yasaların⁶² belli başlıları şunlardır: ilk doğa yasası barışı aramak ve izlemektir. İkincisi insanlara barışa ulaşmak için çalışmalarını emreden yasadır. Fakat bunu insan nasıl başarabilir. Hobbes, “başkalarının sana ne yapmasını istiyorsan, sen de onlara onu yap” şeklindeki İncil’deki ilkeyi ortaya koyduktan sonra bütün insanlığın ortak yasasının “sana yapılmasını istemediğin şeyi sen de başkalarına yapma”⁶³ olduğunu bildirmektedir. Diğer doğa yasaları yapılan ahitlerin yerine getirilmesi yani sözleşmeye sadakat⁶⁴, minnettarlık, karşılıklı uyum (nezaket)⁶⁵ ve insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen hususlara ilişkin ilkelere dairdir. Hukuki olarak özellikle hakkaniyet, ortak şeylerin eşit olarak kullanılması ve hiç kimsenin kendi davasının yargıçı olamamasına dair yasalar dikkat çekicidir⁶⁶. İnsanlar aralarında sosyal sözleşme yaparak doğa haline son vermenin en akıllıca yol olduğu konusunda birleşmişlerdir.

3. Sosyal Sözleşme ve Leviathan’ın Doğuşu

İnsanlar “ölüm korkusu, rahat bir hayat için gerekli şeyleri elde etme arzusu ve çalışarak onları elde etme”⁶⁷ umutları nedeniyle barışa yönelirler. Çünkü adalet ve mülkiyet ancak devletin kuruluşuyla başlar⁶⁸. Devletin kurulmasını açıklayan Hobbes, bir insan topluluğunun kendi aralarında ahit (sözleşme) yaparak onların temsilcisi olmak hakkının bir kişiye veya heyete verileceği konusunda çoğunlukla anlaştığı vakit devletin kurulmuş olduğunu ifade etmiştir⁶⁹. Sözleşme “herkesin herkese, senin de hakkını ona bırakman ve onu bütün eylemlerinde aynı şekilde yetkili kılman şartıyla, kendimi yönetme hakkını bu kişiye veya bu heyete bırakıyorum demişçesine”⁷⁰, hepsinin tek bir kişilik halinde birleşmeleriyle gerçekleşmiş olur. Hobbes’un yaygın bilenin aksine sözleşmeyle bütün hakların egemen

62 Hobbes, s. 96-117.

63 Hobbes, s. 97.

64 Hobbes, s. 106.

65 Hobbes, s. 111.

66 Hobbes, s. 113-115.

67 Hobbes, s. 96.

68 Hobbes, s. 106.

69 Hobbes, s. 131.

70 Hobbes, s. 130.

güce devredilmesini uygun bulmadığını görüyoruz⁷¹. Sözleşmeyle sadece yönetme hakkının devredildiğini açıkça belirtmesi bu tespiti dayanak olarak sunulabilir. Ayrıca Hobbes'un; "*Bütün haklar devredilebilir nitelikte değildir. Bir insan hakkını devreder veya ondan ferağ ederken; ya buna karşılık kendisine de bir hakkın devredilmesini bekler veya bundan ötürü başka bir fayda sağlamayı umar. Çünkü bu iradi bir eylemdir ve herkesin iradi eylemlerinin amacı kendisine fayda sağlamaktır. Dolayısıyla, hiç kimsenin, herhangi bir söz veya işaretle, bırakmış veya devretmiş kabul edilemeyeceği bazı haklar vardır. İlk olarak, insan, canını almak için kendisine cebren saldıranlara direnme hakkını bırakamaz; çünkü, bu hakkı bırakmakla, kendisi için herhangi bir yarar elde etmeyi amaçladığı söylenemez. Aynı şey, yaralanmak, zincire vurulmak ve hapis edilmek için de söylenebilir; çünkü, böyle durumlarda sabretmekten gelecek bir yarar olmadığı gibi; ve ayrıca, insan birilerinin kendisine şiddetle yaklaştıklarını gördüğünde, onların kendisini öldürmeye niyetli olup olmadıklarını da bilemez. Son olarak, hakkın ferağı ve devrinin saiki ve amacı, insanın can güvenliğini ve canını koruma yollarının güvenliğini, bu konuda endişeli olmayacak şekilde sağlamaktan başka bir şey değildir. Dolayısıyla, bir insan, sözlerle veya başka işaretlerle, bu işaretlerin yaratılma nedeninden yoksun kılıyor gibi görünürse; istediği şeyin bu olduğu veya iradesinin bu yönde olduğu değil; bu sözler ve eylemlerin anlamı hakkında bilgisiz olduğu düşünülmalıdır"*⁷² ifadeleri de bu tespiti doğrular niteliktedir. Can güvenliğine verdiği önem dolayısıyla meşru müdafaa hakkına özel önem verdiği hatta direnme hakkını meşru müdafaa hakkının bir gereği olarak gördüğü söylenebilir⁷³. Ayrıca direnme hakkının ön şartını da egemenin uyuğun can güvenliğine karşı haksız müdahalesi olacağı, bunun dışında direnme hakkının kullanılmaması gerektiğini de buradan çıkarabiliriz. Çünkü gelişigüzel kullanılacak bir direnme hakkı sonucu itibariyle tekrar

71 Ancak burada ifade etmek gerekirse egemenin sözleşmenin tarafı değil ürünü olması, haklı ve haksız olanı belirleme yetkisinin egemende olması gibi hususlar Hobbes'un teorisinde çelişkilere yol açmaktadır. Böyle bir yaklaşım ifadelerimi havada bırakabilir niteliktedir. Bkz. **Ebenstein**, s. 205.

72 **Hobbes**, s. 98-99.

73 Oktay **Uygun**, Devlet Teorisi, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 214-215; **Bulut**, s. 304; Gemalmaz, Hobbes'un insanın hayatını korumak için direnme hakkının ya da itaatsizlik özgürlüğünün bulunduğunu belirtmesi yönüyle; insan hakları tarihinde vazgeçilmez hak kavramını ortaya atarak yerini almış olduğunu bildirir. Bkz. Mehmet Semih **Gemalmaz**, Devlet, Birey ve Özgürlük, Legal Yayınları, İstanbul 2010, s. 93.

asla arzu edilmeyecek bir kargaşa ortamına yol açabilir.

Devletin yani ‘ölümlü tanrının’ kurulması aslen; “*büyük bir topluluğun üyelerinin birbirleriyle yaptıkları ahitlerle, her birinin huzur ve sükunu ve ortak savunmaları için, içlerinden birinin, onun uygun bulacağı şekilde, hepsinin birden gücünü ve imkanlarını kullanabilmesidir*”⁷⁴. Hobbes “*sözleşmeyle kurulmuş egemenlerin hakları*”⁷⁵ konusunda da açıklamalar yapmıştır. Egemenin yönetim hakkını ayrıntılı bir şekilde düzenleyen Hobbes’a göre devletin kurulmasının sonuçları bulunmaktadır. Öncelikle uyruklar hükümet şeklini değiştirme yetkisine sahip değildir. Yani yeni bir sözleşme ile yönetimi alaşağı edemezler ve egemenin izni olmaksızın başka bir egemene tabi olamazlar⁷⁶. Ayrıca hiç kimse çoğunluk tarafından belirlenmiş olan egemenin kuruluşuna karşı gelemez eğer gelirse adaletsizlik etmiş olur⁷⁷. Egemen güç yasanın ne olduğundan⁷⁸ uyruklara neler öğretileceğine, savaşa ve barışa karar vermekten yargılama hakkına varıncaya kadar pek çok yetkiyi elinde tutmaktadır⁷⁹. Hobbes, sözleşmeyle kurulmuş devlet çeşidinin üç tane olabileceğini bunların monarşi, aristokrasi ve demokrasi olduğunu ve aralarındaki farkın egemenliği kullanan kişi sayısına göre tespit edilebileceğini belirtir⁸⁰. Hobbes, barış ve güvenliğin daha iyi sağlanabileceğinden hareketle monarşi taraftarıdır⁸¹.

Bu çerçevede egemen güçten vazgeçmek mümkün görülmemektedir. Hobbes, egemenin sözleşmenin bir tarafı olmadığını, bu nedenle sözleşmeyi ihlal ettiği gerekçesiyle egemen gücü yargılayacak bir makamın bulunmadığını belirtmektedir⁸². Hobbes, burada kargaşadan korkusunu dışa

74 **Hobbes**, s. 130.

75 **Hobbes**, s. 131.

76 **Hobbes**, s. 131-132.

77 **Hobbes**, s. 133.

78 **Hobbes**, s. 190.

79 **Hobbes**, s. 133-138.

80 **Hobbes**, s. 139; **Göze**, s. 164-165.

81 **Hobbes**, s. 140-147; **Martinich**, s. 182-183.

82 **Hobbes**, s. 132; **Akın**, s. 111; M. Nazan **Arslanel/Ertuğrul Eryücel**, “Modern Devlet Anlayışının Felsefi Temelleri”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 15, S. 2, 2011, s. 9; Egemenliğin sözleşme ile sınırlanabilir olmadığı hakkında bkz. **McClelland**, s. 196-199.

vurmuştur. Aslında dileği hem yönetilenlerin hem de yönetenin haklarını korumak; güven ve huzur içerisinde yaşamaktır⁸³. Bundan dolayı egemene karşı gelinmesinin kargaşaya neden olacağından endişe ile hareket etmektedir. Çünkü sözleşmeyi ihlal eden ya da aşan egemen sadece bireysel direnmeyle durdurulabilir. Bu direnme yaygınlık kazandığında ise doğa durumuna tekrar dönmüş olur⁸⁴. Hobbes, insanların kendi aralarında yapmış oldukları bir sözleşme ile bütün haklarını “güvenliklerini” sağlamak şartıyla⁸⁵ egemene devrettiklerini hareket noktası olarak aldığımızda; egemenin güvenliği sağlayamazsa uyrukların da sadakat borçlarının kalmayacağı vurgusu bu noktada temelsiz kalmaktadır⁸⁶. Kişi egemen de olsa hukuken tarafı olmadığı bir sözleşmeden dolayı yükümlülük altına giremez. Burada dolaylı da olsa egemen sözleşmenin tarafı olmak durumunda bırakılmaktadır. Yani insanlar doğa durumundaki eşitlik hali bizi kargaşaya itti, biz de bu güvensizlik halinden kurtulmak için haklarımızı (yönetme hakkını) sana devrettik dediğinde eğer ki egemen yönetmeyi kabul etmişse burada zımnî bir sözleşmenin varlığı kabul edilmelidir. Ancak Hobbes, monarşinin yokluğunun varlığından daha büyük zararlara neden olacağını düşündüğünden⁸⁷, bu zımnî bağın ileride gelecek tarafından bulunmasını arzu etmiş olabilir nitekim Locke, egemeni sözleşmenin doğrudan bir tarafı yaparak bu muammayı aşabilmiştir. Hobbes, insan doğasını ilk andan itibaren bencillikle ele alması ve insanın diğer iyi yönlerini büyük ölçüde yadsıması varış noktasında Leviathan olan bir devletle karşılaşmamıza yol açmıştır⁸⁸.

---

83 **Göze**, s. 167-168.

84 **Tannenbaum/Schultz**, s. 284.

85 **Karaduman**, s. 123.

86 **Akad/Vural Dinçkol/Bulut**, s. 111; Güvenlik içinde bulunma hakkının devredilmemesinin tutarsızlığa yol açması hakkında bkz. **Martinich**, s. 268.

87 **Hobbes**, s. 138.

88 **Uygun**, s. 218.

C. Locke'ta Sosyal Sözleşme Anlayışı

1. Liberalizmin Kurucu Babası Olarak Locke

John Locke (1632-1704), hayatının çoğunu 17. yüzyılın ikinci yarısında geçirmiştir⁸⁹. İngiliz olan Locke, Hobbes ile hemen hemen aynı dönemde İngiliz iç savaşı ortamında yaşamış olsa da ondan daha iyimser sonuçlar çıkarmıştır⁹⁰. Parlatonun üstünlüğünü savunan tarafta yer alması düşüncelerine de etki etmiştir. 1688'de kralın değişmesi ve İngiliz İnsan Hakları Bildirisinin (Bill of Rights) kabul edilmesiyle, İngiltere artık kralların asla kutsal hak talebinde bulunamayacakları anayasal bir monarşiye dönüşmüştür⁹¹.

Siyasi düşünce tarihçileri Hobbes'un mu yoksa Locke'un mu liberalizmin 17. yüzyıldaki atası olduğu konusunda görüş birliğine varamamış olsalar da ağırlıklı olarak Locke'un liberalizmin entelektüel atası (kurucu babası) olduğu fikri ağırlık kazanmıştır⁹².

Locke'un siyasal düşüncelerini açıkladığı en ünlü eseri "Uygar Toplum Üzerine İki İnceleme (deneme)" isimli 1690 yılında yayınlanan eseridir⁹³. Sosyal sözleşmeye dair görüşleri de ağırlıklı olarak bu eserinde yer almaktadır.

2. Doğa Durumu ve İnsan Doğası

Locke'a göre insanlar eşit ve özgür olarak doğarlar. Tanrı'nın daha geniş çerçeveli bir yaratımının parçası olan insan kendisini hayvanlardan ayıran temel özelliği olan akla ve vicdana (manevi duygu) sahiptir. İnsan doğası dört unsurun erdemli bir karışımından oluşmaktadır. Bunlar toplumsallık, bencillik, rasyonellik ve ahlaklılıktır⁹⁴. Doğa durumu (Tabiat/doğal hali) Hobbes'un tasvir ettiği gibi bir savaş ve kargaşa hali değildir.

89 **Gemalmaz**, s. 94.

90 **Tannenbaum/Schultz**, s. 290.

91 **Tannenbaum/Schultz**, s. 290-291.

92 Bican **Şahin**, "Liberalizm", Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler, Der. Ömer Çağa/ Bican Şahin, Orion Kitabevi Yayınları, Ankara Eylül 2013, s. 49.

93 **Kapani**, s. 31; **Akad/Vural Dinçkol/Bulut**, s. 132.

94 **Tannenbaum/Schultz**, s. 294.

Bu dönemde insanlar akılları ve muhakemeleriyle ortaya çıkardıkları doğal yasalara tabi olarak yaşarlar⁹⁵. Locke siyasi gücü doğru anlamak için insanların doğal halde hangi konumda olduklarının bilinmesi gerektiğini öne sürer⁹⁶. Bu dönemde insanlar “*tabiat kanunlarına bağlı kalarak, başka bir insanın isteğine bağlı kalmadan ya da terk etmesini istemeden hareketlerini ve uygun olduklarını düşündükleri malların ve insanların tasarrufunu düzenlemek için mükemmel bir özgürlük durumu*”ndadır⁹⁷.

Doğal yasalar insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen ve onların ihtiraslarıyla hareket etmelerini önleyen birtakım kurallar içermektedir⁹⁸. Locke insanların bir çeşit hukuk ve düzen olmadan bir arada yaşayabileceklerine inanmadığından doğal halde kuralların doğal kanun, tarafından konulduğunu belirtir⁹⁹. Buna göre “*Tabiatın durumunun hükmetmek için herkesi yükümlü tutan bir Tabiat kanunu var. Bu kanun tüm insanlara herkesin eşit ve bağımsız olduğundan kimsenin hayatında, sağlığında, özgürlüğünde ya da mülkiyetinde başkasına zarar vermeyeceğini öğretiyor*”¹⁰⁰.

Hobbes da doğal yasalara vurgu yapmaktadır. Ancak Hobbes’a göre doğal yasalara insanların ulaşması ancak kanlı tecrübeler sayesinde olabilmiştir. Fakat Locke doğal yasaları bir veri olarak sunar ve insanların doğal yasalara ulaşmak için geçirdiği serüveni açıklama gereği duymaz. Bu açıdan bakıldığında Hobbes’un daha gerçekçi bir yol izlediği söylenebilir.

Doğal yaşam döneminde insanların üç temel doğal hakkı vardır. Bunlar yaşam, mülkiyet ve özgürlüktür¹⁰¹. Doğal yasalardan kaynaklanan bu hakların ihlal edilmesi durumunda insanların tek başlarına veya birleşerek mütecevazi yargılama ve cezalandırma hakları vardır¹⁰². Ancak böyle bir cezalandırma durumu savaş haline neden olma potansiyeline sahiptir. Bu

---

95 **Kapani**, s. 31; **Uygun**, s. 221.

96 **John Locke**, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme Sivil Toplumda Devlet*, Çev. Serdar Taşçı/Hale Akman, Metropol Yayınları, İstanbul 2002, s. 23.

97 **Locke**, s. 23.

98 **Kapani**, s. 31; **Gemalmaz**, s. 95.

99 **Ebenstein**, s. 221-222.

100 **Locke**, s. 24-25.

101 **Kapani**, s. 31.

102 **Locke**, s. 25-29; **Gemalmaz**, s. 95.

durum insanları sosyal sözleşme yaparak sadece yargılama ve cezalandırma hakkını devlete devretmeye icbar etmiştir¹⁰³. Hobbes'un ilk andan itibaren öngördüğü savaş hali belki daha düşük yoğunlukta da olsa Locke tarafından da kabul edilmiş görünmektedir. Yoksa “mükemmel bir özgürlük hali” olarak görülen doğal halden insanların çıkması ve egemenin otoritesi altında yaşamayı niçin kabul ettikleri sorusunun cevapsız kalması muhtemeldir. Böylece Locke, insan doğasının kusursuz olduğu, insanları iyi oldukları düşüncesinin bir genelleme olmadığı, istisnai olarak kötü insanların da bulunabileceğini kabul etmiştir¹⁰⁴. Bu kabul dolayısıyla insanlar istisnai kötüler yüzünden istisnai haklarını devlete devretmişlerdir. Eğer kötülük genelleşirse devredilen hakların da genelleşmesi gereği doğar.

3. Devletli Topluma Geçişte Sosyal Sözleşme

Kişileri doğal yaşamdan çıkmalarına motive eden temel neden “güvenlik isteğidir. Bütün insanların eşit, özgür ve kendi kendilerinin efendisi oldukları bir düzende hakkaniyet ve adalet ilkelerine bağlılık pek kolay gerçekleşmeyecektir”¹⁰⁵. Locke, insanların “devletlere girmesinin ve bir hükümet altına koymalarının büyük ve başlıca amacı”nın, “benim genel bir isim olarak mülkiyet dediğim hayatlarını, özgürlüklerini ve mülklerini karşılıklı koruma için birleşme fikri”¹⁰⁶ olduğunu ifade etmektedir. Locke, sosyal sözleşmeyi tarafların karşılıklı anlaşmasına dayandırarak, güç kullanımının sadece kamu yararı halinde olması gerektiğine işaret etmiştir¹⁰⁷.

Locke, devletin görev ve yetkilerini, insanların devletli bir toplumda yaşama iradelerine uygun olarak belirlemiştir. Buna göre devlette yasama, yürütme ve federatif güç olarak isimlendirdiği üç kuvvet bulunmaktadır. Bu güçlerin ortak hedefi insanların, haklarının korunması ve kamu yararının sağlanmasıdır¹⁰⁸. Yönetenlerin insanların hakları ihlal edebileceği

¹⁰³ Göze, s. 177-178.

¹⁰⁴ Arslanel/Eryücel, s. 11.

¹⁰⁵ Göze, s. 179.

¹⁰⁶ Locke, s. 99.

¹⁰⁷ Carl J. Friedrich, Sınırlı Devlet, Çev. Mehmet Turhan, 2. Bası, Liberte Yayınları, Ankara Ekim 2014, s. 42; Locke, s. 75.

¹⁰⁸ Locke, s. 105-115.

üzerinde de duran Locke, yönetilenlerin doğal haklarının ihlal edilmesiyle birlikte direnme hakkının da devreye gireceğini belirtmektedir¹⁰⁹. Anlaşılan odur ki Locke, insan doğasında istisnai olarak da ortaya çıkabilecek kötü yönlerin yöneticiler arasında da devletin kurulması sonrasında devam edebileceğini düşünmekte ve direnme hakkıyla gözdağı vermektedir. Son tahlilde, özgürlüğün korunmasında son çare olarak fiili mücadele olmadan sürekliliğin sağlanamayacağını düşündüğü söylenebilir. Nitekim hayatı da bu düşüncesini teyit eder niteliktedir.

Locke direnme hakkı ile yöneticinin değiştirilmesinin ve hükümetin meşruluğunun halkın rızasına bağlı olarak meşru olması tezini özellikle 1688 yılında Kral James'in tahttan indirilmesi ve kral olarak William'ın tahta geçmesinin meşruluğu için savunmuştur¹¹⁰. Direnme hakkına Locke'un yaptığı vurgu ilerleyen zamanda Amerikan ve Fransız devrimlerinin fikri temellerinden birini oluşturmuştur¹¹¹.

Locke'da da siyasal düzen en nihayetinde Hobbes'ta olduğu gibi doğal arzu ve isteklerin gerçekleştirilmesi için bir araçtır. İnsan doğası gereği mutluluğu arzulayan bir varlıktır. Bunun sağlanması için güvenin, refahın ve konforun sağlanması gerekmektedir. Hobbes, egemen bir güç olmaksızın bu hedefe ulaşmanın mümkün olmadığını belirtirken; daha çok insanın devlet karşısındaki ödevlerine vurgu yapmıştır. Oysa Locke için, Hobbes'un teorisinde eksik kalan veya daha az vurgulanan devletin haklar yoluyla sınırlandırılması konusundaki kısmı tamamladığı söylenebilir¹¹².

SONUÇ

Sosyal sözleşme teorisi, devletin kökenini ve insanların devletin karşısında hak ve yetkilerini açıklamak konusunda önemli bir teoridir. Teori aslında iki kısımdan oluşmaktadır. Doğal yaşam dönemi ve devletli toplum hali, devletli toplum haline geçişin nedenleri doğal yaşam döneminin kurgulanmasında yatmaktadır.

¹⁰⁹ Ömer **Ömeroğlu**, "Direnme Hakkı, Meşruluğu ve Pratik Değeri", EÜHFD, C. XIII, S. 1-2, Erzincan 2009, s. 109.

¹¹⁰ Roger **Woolhouse**, John Locke, Çev. Akın Terzi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul Ekim 2011, s. 331.

¹¹¹ **Uygun**, s. 224; **Ebenstein**, s. 231.

¹¹² **Bulut**, s. 306.

Eski Yunan'da Sofistler tarafından Site'nin kurgu olduğunun ve insanın önemini vurgulamak için kullanılan sözleşme anlayışı, Helenistik dönemde Epikürcüler Sitemlerin ortadan kalktığı bir ortamda tek başına kalan insan için yol gösterici olmuştur.

Orta Çağ'da skolastik dönem boyunca kilisenin başat rolü dolayısıyla insanlar arasında bir sosyal sözleşme yapıldığı fikri savunulmamıştır. Yeniçağ ile birlikte özellikle Reform hareketlerinin de etkisiyle kilise otoritesinden bağımsız bir devlet anlayışı ortaya çıkarılmasında sosyal sözleşme fikri dayanak noktası oluşturmuştur. Egemenliğin dünyevi dayanağı konusunda sözleşme fikrinin sağlam bir temel oluşturduğunu söylemek abartılı bir tespit olmasa gerektir.

On yedinci yüzyıl İngiltere'sinin iki önemli fakat savundukları devlet teorisi bakımından karşıt oldukları düşünülen teorisyeni Hobbes ve Locke'un sosyal sözleşme görüşleri sonraki dönemler için etkileyici çözümler sunmaktadır. Hobbes insanı bencil fakat eşit ve rasyonel bir varlık olarak kabul etmekte, insanlar arasındaki eşitliğin mutluluk getirmediğine inanmaktadır. Eşitlikten taviz vererek güvenliği tercih etmenin rasyonel olacağını düşünür. Sözleşme teorisinde en dikkate değer yönlerden birisi kuşkusuz teorisyenin yaşadığı ortam ve kişiliğidir. Hobbes'un çekingen kişiliği, İngiltere'nin iç savaş halinde olması öngördüğü sosyal sözleşmeye de yansımıştır. Aynı şekilde Locke'un mücadelesi ve kişiliği ile teorisi arasında sağlam bir ilişki bulunmaktadır. Yaşadığı dönemde kralın tahtan indirilmesi, yeni kralın tahta çıkışında Haklar Bildirisini onaylaması gibi olaylar sosyal sözleşme anlayışına doğrudan yansımış hususlardır. Hayat, mülkiyet ve özgürlüğün korunması anlayışı devletten önce bu hakların bulunduğu ve devlete devredilmediğinin temellendirilmesinde Locke, insan doğasının bu hakları hak edebilecek olgunlukta akıllı ve uyumlu olduğunu öne sürmüştür. İnsan doğası itibarıyla devlet çatısı altında yaşamadan da haklara ehil olacak kadar iyi olduğunu ancak devlet olmadan bu durumu sürdüremeyecek yapıda olduğunu vurgular. Özellikle insanlar arasında haklara riayet etmeyenlerin bulunabileceğini kabul etmesi insan doğasının mükemmel olmadığını kabul ettiğine delil teşkil etmektedir. Daha ilginç kötülük ve haksızlıkla muhatap olan insanın; yargılama ve cezalandırma konusunda adaletli davranamayacak bir zafiyette olmasıdır.

Sonuç olarak insan doğası sosyal sözleşme teorisi açısından önemlidir; aslında bir insan olarak teoriyi ortaya koyan insanın (teorisyenin) doğası da sosyal sözleşme ve devlet anlayışına doğrudan etki etmektedir.

KAYNAKÇA

Ağaoğulları, Mehmet Ali. Kent Devletinden İmparatorluğa. 6. Bası, İmge Kitabevi, Ankara 2009.

Akad, Mehmet/**Vural Dinçkol**, Bihterin/**Bulut**, Nihat. Genel Kamu Hukuku. 17. Bası, Der Yayınları, İstanbul 2021.

Akın, İlhan. Kamu Hukuku. 7. Bası, Beta Yayınları, İstanbul 1993.

Arslan, Ahmet. İlkçağ Felsefe Tarihi Helenistik Dönem Felsefesi: Epikuroşçular Stoacılar Septikler. C. 4, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.

Arslan, Ahmet. İlkçağ Felsefe Tarihi: Sofistlerden Platon'a. C. 2, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.

Arslanel, M. Nazan/**Eryücel**, Ertuğrul. "Modern Devlet Anlayışının Felsefi Temelleri". Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. C. 15, S. 2, 2011, s. 1-20.

Atakan, Arda. "Putlaştırılmış Bir Kavram: Milli İrade". Prof. Dr. Mehmet Akad'a Armağan, Editörler, Bihterin Vural Dinçkol/Nihat Bulut/Rukiye Akkaya Kia/CevatOkutan/Mehmet Akif Etgü/Hülya Dinçer, Der Yayınları, İstanbul 2012, s. 143-280.

Bulut, Nihat. "Sahte Bir Karşıtlığın Çözümü Hukuk Devletinde Özgürlük Güvenlik İlişkisi". Prof. Dr. Mehmet Akad'a Armağan, Editörler, Bihterin Vural Dinçkol/Nihat Bulut/Rukiye Akkaya Kia/CevatOkutan/Mehmet Akif Etgü/Hülya Dinçer, Der Yayınları, İstanbul 2012, s. 297-318.

Ebenstein, William. Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri. Çev. İsmet Özel, 2. Bası, Şule Yayınları, İstanbul 2001.

Friedrich, Carl J. Sınırlı Devlet. Çev. Mehmet Turhan, 2. Bası, Liberte Yayınları, Ankara Ekim 2014.

Gemalmaz, Mehmet Semih. Devlet, Birey ve Özgürlük. Legal Yayınları, İstanbul 2010.

Göze, Ayferi. Siyasal Düşünceler ve Yönetimler. 17. Bası, Beta Yayınları, İstanbul 2017.

Hobbes, Thomas. Leviathan. Çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul Aralık 1993.

Kapani, Münci. Kamu Hürriyetleri. 7. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara 2013.

Karaduman, İbrahim Can. “Thomas Hobbes ve Leviathan’ı Üzerine Bir İnceleme: Yönetim Bilimi’ni İçeriye Almak”. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi. C. 3, S. 1, 2020, <https://doi.org/10.33712/mana.687980>, E.T. 27.10.2022, s. 114-137.

Kılıç, Yavuz. “Hobbes, Locke ve Rousseau’da ‘Doğa Durumu’ Düşüncesi”. Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi. S. 2, 2015, s. 97-117.

Locke, John. Uygur Yönetim Üzerine İkinci İnceleme Sivil Toplumda Devlet. Çev. Serdar Taşçı/Hale Akman, Metropol Yayınları, İstanbul 2002.

Martinich, A. P. Thomas Hobbes. Çev. Akın Terzi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul Şubat 2013.

McClelland, J. S. A History of Western Political Thought. published by Routledge Taylor and Francis Group, London and New York, First published 1996 (Transferred to Digital Printing 2009).

Okandan, Recai G. Umumi Amme Hukuku Birinci Kitap (İlk Zamanlar). İÜHF Yayınları, İstanbul 1946.

Ömeroğlu, Ömer. “Direnme Hakkı, Meşruluğu ve Pratik Değeri”. EÜHFD. C. XIII, S. 1-2, Erzincan 2009, s. 103-115.

Rousseau, Jean-Jacques. İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı. Çev. Rasih Nuri İleri, 10. Bası, Say Yayınları, İstanbul 2009.

Şahin, Bican. “Liberalizm”, Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler. Der. Ömer Çağa/Bican Şahin, Orion Kitabevi Yayınları, Ankara Eylül 2013, s. 41-102.

Şenel, Alâeddin. Eski Yunanda Siyasal Düşünüş. AÜSBF Yayını, Ankara 1968.

Tannenbaum, Donald/**Schultz**, David. Siyasi Düşünce Tarihi. Çev. Fatih Demirci, 2. Bası, Adres Yayınları, Ankara Kasım 2008.

Touchard, Jean. Siyasal Düşünceler Tarihi. Çev. İsmail Yerguz, Işık Yayınları, İstanbul 2015.

Türk, Duygu. “Helen Güneşi Batıyor, Roma Güneşi Doğuyor”. Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler, Editör, Mehmet Ali Ağa-oğulları, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 153-195.

Uygun, Oktay. Devlet Teorisi. On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2014.

Woolhouse, Roger. John Locke. Çev. Akın Terzi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul Ekim 2011.

Yalçınkaya, Ayhan. “Yunan Uygarlığı İçinde Polis ve Siyaset”. Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler, Editör, Mehmet Ali Ağaoğulları, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 23-90.

Yayla, Atilla. Siyaset Teorisine Giriş. 5. Bası, Kesit Yayınları, İstanbul 2012.

Zabunoğlu, Yahya K. Devlet Kuramına Giriş. 2. Bası, İmaj Yayınevi, Ankara 2015.